

Kvinnors utbildning och »livskarriärer«

Flickskolorna i Lund på 1920- och 30-talet

INGELA SCHÅNBERG

Genusarbetsdelningen på den svenska arbetsmarknaden har många orsaker. Genom att studera äldre kvinnors utbildning och liv framträder betydelsen av familjeideologier och kvinnosyn som förklaringar. Ekonomiska incitament som lönsamhet har för kvinnor inte varit avgörande för val av utbildning och yrke.

Samhällets ansvar för och intresse av att utbilda kvinnor utöver det obligatoriska studiet har varit svagt och den kvinnliga utbildningens integrering i den offentliga utbildningsorganisationen har varit en långdragen process. Integreringen har skett vid fyra tidpunkter: 1874, 1905, 1927 och 1962. Jag har tidigare hävdat att den kommunala flickskolan i 1927 års skolreform användes som avlänkingsmekanism (Schånberg, 1995). Flickskolan kom att utformas som en isolerad, speciell utbildningsväg för flickor. För det första skapades ingen formell övergång till gymnasiet utan denna gjordes till en individuell angelägenhet. För det andra gjordes skolformen mer praktisk genom att

Ingela Schånberg är fil.lic. och doktorand i ekonomisk historia vid institutionen i Lund. Hennes ämnesområde är kvinnors utbildning och lic.-avhandlingen behandlade flickskolans utveckling i Sverige under 1900-talet.

man tillät en teoretisk och en praktisk variant i de två sista årskurserna. För det tredje infördes husligt arbete som obligatoriskt ämne och psykologi och ekonomilära som frivilliga tillval. Jag har menat att man från statens sida förstärkte de »kvinnliga« ämnena i flickskolan av flera skäl. En orsak var gymnasiereformen. Eftersom man befarade en ökad tillströmning av flickor till studentexamen, vilket skulle leda till en ökad konkurrens för männen om arbetena på arbetsmarknaden för högre tjänstemän, ville man avlänka flickor från högre utbildning och mer avancerade tjänster till en lägre utbildningsnivå och lägre tjänster. En annan orsak var den höga arbetslösheten. Man ville inte att flickorna skulle etablera sig på arbetsmarknaden och konkurrera om de arbetstillfällen som fanns. Flickornas rätta plats var i hemmet. Jag har visat att det bland ledamöterna i den svenska riksdagen fanns

antifeministiska strömningar med dessa intentioner. De fick genomslag i riksdagen 1928 när flickskoleväsendet skulle omorganiseras.

En utgångspunkt för mina resonemang är att skolororganisationen på ett övergripande plan utformas efter samhällets behov av arbetskraft. Strukturella förändringar i ekonomin leder till att kraven på arbetskraftens kvalifikationer förändras över tiden. Flickskolans utbildning var riktad mot arbetsmarknaden för lägre tjänstemän. Inom tjänstesektorn, speciellt inom kontorsyrkena, ökade under första hälften av 1920-talet efterfrågan på arbetskraft som kunde utföra rutinartade skriv- och räkneuppgifter. Kring 1960 hade arbetsuppgifterna på kontoren förändrats och därmed kvalifikationskraven. Den höga efterfrågan på arbetskraft inom industrin och utbyggnaden av den offentliga sektorn medförde samtidigt en ökad efterfrågan på kvinnlig arbetskraft. Flickskolans mål, att utbilda både för hemmet och arbetsmarknaden, hade blivit improduktiva, vilket medförde att skolformen avvecklades.

Genom att studera skolsituationen i Lund har jag därför velat undersöka hur flickskolorna och undervisningen för flickor omorganiserades i och med skolreformen. Valet av Lund är väl motiverat. Staden var en av de främsta producenterna av kvinnliga studenter i landet under 1920-talet. 1920 var cirka 1/4 av de kvinnliga studenterna från Lund, 48 av 227. Vad hände med flickskolorna i Lund efter skolreformen? Kom flickskolorna att fungera som en avlänkningsmekanism? Jag har också påstått att flickskolan predestinerade flickorna för tjänster på arbetsmarknaden för lägre tjäns-

temän. På vilka arbetsmarknader kom flickorna att verka? Jag har också genom en empirisk studie velat undersöka den kompetens och de färdigheter som utbildningen gav och utbildningens funktion. En annan utgångspunkt för mina resonemang är nämligen att utbildningens funktioner delvis har varit annorlunda för kvinnor jämfört med män. För män har utbildning huvudsakligen varit kopplad till arbete på den öppna arbetsmarknaden, medan den för kvinnor även har fyllt andra funktioner. Undersökningar av kvinnliga elevers tilltänkta levnadsbanor efter både realskole- och gymnasiestudier visar att de också utbildade sig för hemmet och det kommande familjelivet. Denna funktion har varit kvinnospecifik. Under perioden 1916-1952 minskade andelen flickor som såg hemmet som sitt främsta verksamhetsområde. Andelen minskade utan att helt försvinna, medan utbildningen för arbetsmarknaden ökade. Att belägga utbildningens olika funktioner för kvinnor har varit ett syfte med undersökningen.

I denna artikel presenteras en delundersökning för 1920- och 1930-talen. Min avsikt är att utvidga tidsramen för studien till 1960-talet. Innehållet i denna artikel bygger till stor del på intervjuer med kvinnor som gick ut flickskolan i Lund 1935 samt på protokoll, årsredogörelser och annat material från Stadsarkivet i Lund. Inledningsvis tecknar jag en mycket kortfattad utbildningshistorisk bakgrund för att därefter beskriva skolsituationen för flickor i Lund. Därefter redogör jag för min undersökning av utbildningens funktioner. Först beskrivs och analyseras flickskolans kultur och kvalifikationer och därefter kvinnornas »livskarriärer«.

Historik – den hierarkiska och könssegregerade skolorganisationen

Handelns utveckling under 1700-talet och industrialiseringen och urbaniseringen under 1800-talet medförde ett mer specialiserat och differentierat näringsliv, och tjänstesektorn utvecklades i anslutning till produktion och förvaltning. Den äldre lärdoms-skolan med latinet som huvudämne kompletterades efter hand med undervisning i bland annat moderna språk, kemi och gymnastik och en mer allmän medborgerlig bildning. Denna undervisning bedrevs i läroverken, som fram till början av 1900-talet var stängda för kvinnor. Läroverken representerade ett manligt ideal i undervisning och kultur (Florin/Johansson, 1993).

En hel del privata goss- och samskolor bildades under 1800-talet som protest mot den statliga lärdomsskolans tröghet när det gällde förändrade läroplaner bättre anpassade efter den framväxande borgarklassens krav. Under 1800-talet grundades också privata högre flickskolor runt om i landets städer av personer ur borgerskapet för flickor ur samma sociala skikt (Kyle, 1972). Elevrekryteringen till flickskolorna i Stockholm och Göteborg under senare hälften av 1800-talet visar att fäderna i stor utsträckning var företagare, ämbets- eller tjänstemän. Barn till jordbrukare eller arbetare saknades nästan helt. Att flickor ur arbetarklassen inte hade möjlighet att gå i flickskolan har satts i samband dels med de höga terminsavgifterna, dels med familjens minskade inkomster under hennes studietid. Flickors och kvinnors utbildning var under denna tid en familjeangelägenhet. En statlig flickskola,

Statens normalskola, hade startats i Stockholm 1864 och fram till 1905 bedrevs den högre utbildningen i könssegregerade skolformer. Det sistnämnda året integrerades flickor på de statliga läroverkens lägre nivå, dvs. i den utbildning som kunde föra fram till realskolexamen. De statliga samskolorna var 19 stycken. 1909 bildades en ny skolform, den kommunala mellanskolan, som var en 4-årig påbyggnad på folkskolan, vilken även skulle leda fram till realskolexamen. Denna var öppen för bägge könen. Dessa skolor kom främst att inrättas i mindre industristäder.

Läsåret 1916/17 fanns 80 privata flickskolor samt en statlig, spridda över landet. Av dessa var 16 lokaliserade till Stockholm och 8 till Göteborg, resten i större eller medelstora städer. Flickskolorna var 8-åriga och en del hade även tre förberedande klasser, där eleverna kunde vara av båda könen. När flickan började i första klassen av den egentliga flickskolan var hon i genomsnitt 9 år och vid avslutad skolgång 17 år. Övergång till flickskolan kunde även ske från folkskolans tredje klass. Flickskolan var examensfri, men från och med 1909 infördes normalskolekompetensen, ett intyg på genomgången utbildning.

Före 1927 var flickornas möjligheter att studera på gymnasienivå begränsade, då flickor inte hade tillträde till de statliga läroverken. På några orter i landet hade kommuner fått tillstånd från 1923 att ta in flickor i mån av »konstant ledig kapacitet«. Andra möjligheter för flickor var att gå upp som privatister eller utbilda sig vid något av de tolv gymnasierna som var kopplade till en privat flickskola. 1927 års riksdag beslutade att de flesta av landets statliga läroverk

skulle öppnas för flickor. Flickor skulle få samma rättigheter till gymnasieutbildning som pojkar. I samband med gymnasiereformen diskuterades också hur flickundervisningen skulle organiseras. Lund var en av de tretton städer i landet där det fanns behov av statliga flickläroverk för att pojkar och flickor skulle få lika möjligheter till utbildning. Vid 1928 års riksdag beslutades att Stockholm, Göteborg, Malmö och Helsingborg skulle få flickläroverk. Lund hörde till de nio städer som blev utan. Hur kom skolsituationen för flickor att lösas?

Skolsituationen i Lund

I Lund fanns före skolreformen två enskilda högre flickskolor, Lunds fullständiga läroverk för flickor (Lindebergska) och Högre elementarskolan för flickor i Lund (Rönströmska). På Lindebergska bedrevs även gymnasieundervisning. Pojkarnas utbildning på realskole- och gymnasiestadierna förekom vid Högre allmänna läroverket (Katedralskolan) och Lunds privata elementarskola (Spyken). 1926 hade staden inrättat en kommunal mellanskola med samundervisning. I det Högre allmänna läroverket fanns i slutet av 1920-talet plats för 150 elever. I medeltal hade 133,4 pojkar och 58 flickor de senaste åren gått i gymnasiet. Vid samundervisning var organisationen således för liten men att utvidga den ansågs av statsmakterna varken vara tillrådligt eller lämpligt. Inrättandet av ett statligt flickläroverk kunde lösa problemet men de låga utbildningskostnaderna skulle »medföra en särskilt på de mindre bemedlade flickorna starkt verkande dragning från den speciellt kvinnliga utbildningsvägen till den teoretis-

ka banan. Även här synes det riktiga vara att på varje särskild ort upprätta en kommunal flickskola.«¹ En av flickskolorna kunde ombildas till kommunal flickskola. Så hade skett i Landskrona. »Ett fortskridande på denna väg synes vara det bästa sättet att neutralisera de icke önskade följderna av åtgärder från statsmakternas sida, vilket enligt riksdagens uttalade mening kunna komma att öka antalet kvinnliga elever i de läroverk, som föra till studentexamen, och samtidigt minska antalet i de läroanstalter, vilka avse att giva en efter den kvinnliga ungdomens egenart och framtida livsuppgifter i hem och samhälle speciellt anpassad uppfostran och utbildning«.² Från statens sida var man rädd för en ökad tillströmning av flickor till gymnasiestudier. En speciellt för kvinnor avsedd utbildning i flickskolan kunde begränsa antalet kvinnliga studenter. Flickskolan kunde fungera som en avlänkning från högre studier.

1930 beslutade riksdagen att Högre allmänna läroverket i Lund, Katedralskolan, skulle ombildas till högre samläroverk.³ 1931 begärde stadsfullmäktige i Lund hos Kungl. Maj:t att samundervisningen skulle begränsas till gymnasiet. Om »realskolan vid läroverket finge bibehållas såsom gosskola, /skulle staden/ vidtaga åtgärder för upprättande av en kommunal flickskola i Lund«.⁴ 1932 beviljades stadens ansökan.

1 Se SOU 1929:33, Utredning rörande allmänna läroverk för flickor mm, s. 41.

2 A.a. s. 42.

3 Bilagor till stadsfullmäktiges i Lund protokoll 1932, bil. 88 »Ang. av riksdagen uppställt villkor för begränsning av samundervisningen vid högre allmänna läroverket till gymnasiet«, Stadsarkivet, Lund.

Samundervisningen fick begränsas till gymnasiet på det villkor att flickor från den omkringliggande landsbygden fick tillträde till den kommunala mellanskolan i Lund. De skäl som stadsfullmäktige åberopat för att begränsa samundervisningen till gymnasiet var ekonomiska. Dessa skäl godtogs av riksdagen. I beslutet meddelades att riksdagens ställningstagande »låt sig ledas av en strävan att särskilt i nuvarande ekonomiska situation (min kurs.) icke över hövan belasta kommunens ekonomiska bärkraft«. ⁵ 25 november 1932 beslutade stadsfullmäktige i Lund om införande av kommunal flickskola. ⁶ Den startade höstterminen 1933 genom sammanslagning av de två tidigare flickskolorna och undervisningen förlades till Lindebergiska. Den kommunala flickskolans verksamhet varade till 1964 och något flickläroverk kom aldrig att upprättas i Lund. Den kommunala mellanskolan som inrättats 1926 ombildades 1947-50 till statlig samrealskola.

Omstruktureringen av skolsituationen i Lund efter skolreformen 1927 är belysande. Pojkarnas efterfrågan på gymnasieutbildning sattes inte ifråga. Deras andel av gymnasieplatserna skulle var intakt. De skulle inte behöva bli utkonkurrerade av flickor. Problemet skulle först lösas genom ett nyinrättat flickläroverk med både realskola och gymnasium. Särundervisningen skulle be-

stå. Något flickläroverk kom aldrig att inrättas. Det andra problemet var att undervisningen i en statlig skolform var billigare än i en privat, vilket skulle öka efterfrågan från flickor på läroverksutbildning. För att förhindra detta skulle flickskolan omformas till en kommunal skola med lägre avgifter. Terminsavgiften i den privata flickskolan var 80-100 kronor, medan motsvarande avgift i pojkläroverken var 50 kronor. Denna summa kom att gälla även i de kommunala flickskolorna. Genom att öka det ekonomiska incitamentet ville politikerna styra flickorna till den mer praktiska och kvinnliga utbildningsvägen i flickskolan. Jag har tidigare påstått att gymnasiereformen och landets ekonomiska situation inverkar på flickskolans utveckling. Mina påståenden styrks av dokumenten från Lund. Riksdagen 1928 hade en borgerlig majoritet och de antifeministiska och konservativa strömningarna representerades främst av högern och bondeförbundet. I Lund genomfördes begränsningen av flickornas tillträde till läroverket och införandet av kommunal flickskola intressant nog av stadsfullmäktige med en majoritet av socialdemokrater. ⁷

Könsfördelning och social bakgrund

Under 1920-talet var flickskolan den dominerande skolformen för flickor. Vid mitten av 1930-talet hade attraktionskraften sjunkit från ca 60 procent till 33 procent av andelen nybörjare och flickorna valde i ökad

4 Bilagor till stadsfullmäktiges i Lund protokoll 1932, bil. 89, Stadsarkivet, Lund.

5 Se not 2.

6 Stadsfullmäktiges i Lund protokoll 1932, § 170 »Yttrande från stadsfullmäktige angående av riksdagen uppställt villkor för begränsning av samundervisningen vid högre allmänna läroverket till gymnasiet«, Stadsarkivet i Lund.

7 Se *Stadsfullmäktige i Lund 1913-1937*, Lund 1940. För en utförligare redogörelse av de politiska partiernas ställningstaganden se Schän-

utsträckning utbildning i läroverk eller kommunala mellanskolor. Könsfördelningen i realskolestadiets nybörjarklasser i landet var 1916-1935 relativt jämn. Relationen mellan antalet flickor och pojkar var 1916 3344/4439, dvs. könskvoten var 43 procent. 1935 var kvoten 48 procent. Andelen flickor av en årskull som gick vidare till realskolestudier var 1926 7,9 procent. Motsvarande andel för pojkarna var 9,1 procent.⁸

Under 1800-talet var flickskolan en skola för borgarklassens döttrar. En undersökning av flickskoleelevernas sociala bakgrund 1918 visade att över 60 procent kom från företagar- och högre tjänstemannahem.⁹ Samma mönster i rekryteringen återfanns 1928.¹⁰ En viss skillnad i elevernas sociala bakgrund i flickskolan jämfört med de statliga samskolorna kan skönjas. 1924 var företagar- och tjänstemannagrupperna även i samskolorna de största, men medan döttrarna till de större företagarna och de högre tjänstemännen dominerade i flickskolan,

var de flesta flickor i samskolorna barn till mindre företagare och lägre tjänstemän. Arbetarflickorna utgjorde nära 25 procent av eleverna.¹¹ Flickskolan var en skolform för de mer välsituerade inom borgarklassen.

Elevernas sociala bakgrund läsåret 1928/29 i Lunds flickskolor visar att deras sociala sammansättning på två punkter skilde sig från det övriga landet. I Lund var andelen jordbrukardöttrar större och andelen företagardöttrar mindre. Flickskoleelevernas fäder tillhörde detta år yrkesgruppen företagare (35 procent i hela landet, 26 procent i Lund), jordbrukare (3,3 procent i hela landet, 10,8 procent i Lund), akademiker (10,8 procent i landet, 12,3 procent i Lund), tjänstemän (41 procent i landet som helhet, 37 procent i Lund) samt slutligen arbetare (14,1 procent i landet, 13,8 procent i Lund). Av avgångsklassernas 40 elever 1935 har jag intervjuat 14. I mitt material är döttrar till företagare överrepresenterade och några flickor ur arbetarklassen har jag inte kunnat nå. I materialet är kvinnor ur borgerlighetens olika skikt representerade.

Flickskolans kultur och kvalifikationer

Målformuleringen för flickskolan 1927 betonade flickutbildningens både produktiva och reproduktiva funktion. Utbildningens produktiva funktion innebär en utbildning kopplad till arbetsmarknaden. Med utbildningens reproduktiva funktion brukar menas en utbildning avsedd att återskapa sociala normer och mönster. I vid bemärkelse betyder detta reproduktion av sociala och

berg, I., *De dubbla budskapen. Svensk flickskola 1916-1962*, lic.-avhandling, Ekonomisk-historiska institutionen, Lund 1995, och Herrström, G., *1927 års skolreform. En studie i svensk skolpolitik 1918-1927*, Stockholm 1966, samt Herrström, G., »Frågor rörande högre utbildning för flickor vid 1928 års riksdag«, *Två studier i den svenska flickskolans historia, Årsböcker i svensk undervisningshistoria*, vol. 128, Stockholm 1972.

8 Schånberg, I., *Den kvinnliga utbildningsexpansionen 1916-50. Realskolestadiet*, Lund, 1993, diagram 3, s.20.

9 Min bearbetning av P. Dahns uppgifter i *Den studerande ungdomens geografiska och sociala härkomst*, Lund, 1936, s. 166-168.

10 Se Schånberg, I., *De dubbla budskapen. Svensk flickskola 1916-1962*, s. 84.

11. Mina bearbetningar av Dahn, P. a.a. s. 80-82.

kulturella miljöer. I en snävare betydelse skulle detta kunna innebära en utbildning för de reproduktiva uppgifterna i familjen, dvs. en utbildning i t.ex. matlagning, hushållsekonomi, sömnad och barnomsorg. Den högre utbildningen av kvinnor fyllde länge denna funktion – utbildningen var både bildning och utbildning för hemmet, dvs. för kvinnans roll som maka och mor. I denna framställning kommer flickskolans utbildning för familjens uppgifter att betecknas som utbildningens reproduktiva funktion, dvs. begreppet kommer att användas i dess snäva bemärkelse. Genom skolreformen 1927 kom inte bara målformulering att förändras utan även innehållet i utbildningen. Den reproduktiva funktionen förstärktes. Flickskolans mål var under perioden 1928-1962 således dubbla.

Genom att beskriva flickskolans kultur och kompetensvärde har jag velat undersöka dess produktiva och reproduktiva funktioner. Hur såg genuskonstruktionen ut? Vilka kvalifikationer för arbetsmarknaden utvecklades? Vilka kunskaper och färdigheter för hemmet fick flickorna i skolan? Genom en beskrivning och analys av kulturen vill jag komma åt den dolda läroplanen, dvs. skolornas normer och värderingar.

Individ och kollektiv

Religionen men även den nationella enheten var viktiga beståndsdelar i undervisningen. Anna Rönströms livssyn och pedagogiska visioner kan utläsas av de tal hon höll till eleverna vid olika skolavslutningar. Ett urval av dessa mellan åren 1895 och 1920 finns samlade och utgivna. Hennes livssyn var grundad i kristen tro. Grundtvig var en av

hennes ledstjärnor som förenade en djup tro med pedagogisk gärning. Tro, moral och pedagogik var hos Anna Rönström inte åtskiljbara, pedagogiken var härledd ur hennes religion. Antagligen representerar hon en speciell flickskolekultur, kanske emanerande från Högre lärarinneseminariet i Stockholm, där hon gick 1867.

För Anna Rönström hörde allt i livet ihop – samhället, människorna, naturen – och utgick från Gud som var skaparen och livets kraft. Att var medarbetare som lärare eller att som elev bli medarbetare i skapelsen var livets mål och mening. Tillvaron var, eller borde vara, hierarkiskt uppbyggd med Guds lag överst som genomsyrade de lägre nivåerna, staten, skolan, familjen och slutligen individen. »I edra hjärtan har Gud skrivit sin lag«, vilket innebar att föräldrarna skulle lydas, att reglerna i skolan, som var »ett större, ett vidare hem« skulle följas och att samhällets juridiska lagar var »orubbliga«. Samhället var en organisk helhet där alla arbetade för samma mål och det fanns bestämda uppgifter för var och en.

Om tron var ljus, så var moralen mörk och krävande. Hennes strävan var att skapa helgjutna människor, vilket man blev genom pliktuppfyllelse och lydnad. En verkligt fri människa underordnade sig utan betänkligheter både den gudomliga och den mänskliga lagen, eftersom de hängde ihop. Genom att arbeta, kämpa med sig själv, längta och älska kunde man nå målet. Denna moral sammanfattades i skolans valspråk »Icke synes, men vaere«. Frihetens rätta betydelse var således att inordna sig under helheten, »att böja sig in under en evigt gällande lag«, vilket också innefattade nationen. Motsatsen var det falska frihetsbegäret, dvs. att

hävda sig själv och leva för sin egen utveckling. Detta var egoism och självsvald. Den moral hon predikade för eleverna skulle kunna sammanfattas med hennes egna ord, »sedernas förenkling, självupppoffring, plikt, trohet, ärlighet, förnöjsamhet och flit«.

Anna Rönström skilde på två slags kunskap – död och levande – vilket innebar att hon implicit även skilde på två slags pedagogiker och olika skolformer. Uppövandet och poängterandet av minneskunskapen ledde till en examensskola, vilken hon förkastade. Den döda kunskapen var ytlig och en skola som meddelade den typen av kunskaper kunde »på sin höjd vara en undervisningsanstalt«. Flickskolan skulle vara annorlunda. Den skulle vara personlig och inte skapa någon konkurrensmentalitet. Flickskolan skulle vara en »uppfostringsanstalt« där eleverna »skyndade långsamt«. Undervisningen skulle inte uppmuntra konkurrens och egoism utan samarbete, som åsyftade »det helas framgång«. Det hela var skolan, fosterlandet, Guds rike. Eleverna skulle lära sig att tjäna eftersom det var allas kallelse. De unga flickorna som lämnade skolan uppmanade hon att göra sin plikt mot fosterlandet: att göra ett nyttigt arbete. Ett arbete i det godas tjänst.

Hennes livssyn innebar i pedagogiskt avseende också att hon kunde ta avstånd från »inrotade fördomar« om vad som skulle läsas och på vilket sätt. En sådan fördom menade hon var att flickor inte var matematiskt begåvade. Flickorna skulle utveckla sina anlag, inte vad traditionen påbjöd eller ansåg passande. Hon kritiserade också åtskillnaden mellan teori och praktik. En samverkan mellan dessa plan skulle öka anknytningen till verkligheten. I den traditionella undervis-

ningen betonades examensväsendet och pappersmeriterna på duglighetens bekostnad. Flickskolorna skulle vara reformskolor, där det praktiska inte ansågs obegåvat. Kritiken av bokstavskunskapen var också en kritik av de gängse pedagogiska hjälpmedlen, läroböckerna. Eleverna skulle också lära sig att läsa i och förstå naturen och dess sammanhang. Detta skall inte förstås som en ökad inriktning mot naturvetenskap utan i en religiös bemärkelse. Läxläsningen skulle inte inskränkas till läsningen ur skrivna böcker, utan »naturens bok« gav också lärdomar.

Den flickskolekultur som Anna Rönström representerade var inte meritokratisk. Om pojkläroverken vid denna tid lade vikt vid prestation, individualitet och konkurrensmentalitet syftade flickskolans undervisning till det motsatta, att underordna sig auktoriteter och att villigt tjäna andra. Religionens betydelse för flickskolekulturen var väsentlig. Den utgjorde en av ramarna för verksamheten. Ideologiskt och värderingsmässigt gav den intryck av en högre ordning, ett sammanhang som individen kunde förstå sig själv utifrån. Individen var del i ett större kollektiv. Religionen bidrog till att skapa samhörighet och gemensamma värderingar. Moralen, den kristna etiken, skulle vägleda flickorna i deras handlande och liv. Att självupppoffrande vara till för och tjäna andra var den främsta dygden. Jag tycker mig ha funnit en viss skillnad i de båda Lundaskolornas kultur. I Rönströmska genomsyrades hela verksamheten av den religiösa förankringen, medan de religiösa inslagen på Lindebergska mer hörde till ett yttre ceremoniel.

Sammanhållning och samhörighet skapa-

des också genom gemensamma aktiviteter. I skolans regi genomfördes årliga resor till fjällen och man anordnade skolresor och utflykter. Elevernas sociala sammansättning utgjorde ytterligare en enhetsskapande faktor. Läsåret 1928/29 kom 75 procent av flickorna från olika skikt inom borgerligheten.¹² De var döttrar till företagare, akademiker och tjänstemän. Arbetarflickor och jordbrukardöttrar utgjorde 13,8 procent respektive 10,8 procent.

Kvinnligt och manligt

Dikotomin manligt/kvinnligt i flickskolekulturen har jag sökt i symboler, bland lärarpersonal, i undervisningens innehåll och i inställningen till kroppen. Flickskolemiljön var i hög grad en enkönad värld. Eleverna var, förutom i de förberedande klasserna, flickor och lärarna var kvinnor. Det manliga inflytandet över Lindebergsska skolans verksamhet var emellertid stort. Styrelsen bestod av sex ledamöter, två suppleanter och skolans föreståndare. Med något undantag var alla förutom föreståndaren män. De arbetade alla inom högborgerliga yrken. Deras utbildningsbakgrund var med all sannolikhet studentexamen vid något läroverk. Det yttre ceremonielet upprätthölls av manliga akademiker medan korrespondensen mellan skolan och myndigheter skedde via föreståndarinnan som representant för styrelsen.

Lärarkåren på Lindebergsska var både manlig och kvinnlig, men det rådde en strikt uppdelning efter kön och stadium.

¹² Uppgifterna är hämtade från skolkataloger ur SÖ:s Statistiska kontors arkiv, Riksarkivet, Stockholm.

Den manliga lärarkåren hade högre akademisk utbildning, de var professorer, lektorer och någon läroverksadjunkt och de tjänstgjorde på gymnasietadiet. Den kvinnliga lärarkåren undervisade i flickskolan och sin kompetens hade den fått vid något av landets högre lärarinneseminarier. Bland den kvinnliga lärarpersonalen fanns också lärare i estetiska och praktiska ämnen. De hade fackutbildning. Enstaka vikarier bland de kvinnliga lärarna hade akademisk utbildning.

De kvinnliga lärarna var som regel ogifta. Att gifta kvinnliga lärare var undantag bekräftas av ett styrelseprotokoll från 1927. Till styrelsen hade inkommit en anhållan från en av skolans ämneslärarinnor att få bli kvar på sin tjänst efter giftermål. Styrelsen beviljade detta på grund av att hon skött sin tjänst väl, men uttalade också att man inte ville fastslå någon princip i fråga om användningen av gifta ämneslärarinnor.

De kvinnliga lärarna var i många fall starka personligheter eller i varje fall hade de respekt med sig. Respekt – vördnad – avstånd så ville flickorna ha lärarna. En bra lärare kunde hålla ordning. Mer personliga relationer mellan lärare-elev förekom dock. En kvinna har berättat om den vänskap som uppstod mellan henne och klassföreståndaren, en vänskap som fortsatte även efter skoltidens slut. Lärarinnorna kunde ibland fungera som goda mödrar.

Skolmiljön innehöll även andra kvinnliga symboler. Lindebergsskas fasadmålningar och aula är belysande exempel. Fasaden pryddes av målningar föreställande Heliga Birgitta, Kristina Gyllenstierna, drottning Hedvig Eleonora och Fredrika Bremer. Var för sig representerade de kvinnor som varit

verksamma inom områden betydelsefulla för flickskolekulturen – religionen, nationen, konsterna och bildningen. Längst fram i aulan lyste tre fönster innehållande kvinnomotiv. Kvinnobilderna speglar uppfattningen om den borgerliga kvinnans olika arbetsuppgifter eller hennes tre valmöjligheter i livet, den goda modern, studentskan eller den utbildade kvinnan och kvinnan som ägnar sig åt händernas verk, ett praktiskt arbete. Den sista tolkningen är lite osäker. Det kan också föreställa hemmakvinnan som sysselsätter sig med broderier. I så fall visar bilderna två valmöjligheter, studier och eventuellt yrke eller en hemmafrutillvaro.

Den kvinnlighet som odlades i flickskolan var familjeflickan, en flicka som »sitter städat i en familj, att man gör vad mamma och pappa säger och man bråkar inte, där man har... auktoritär, dina lärare, man ser lite upp till dem så där som hemma, att man inte skulle bråka och slarva över bordet...den stilen var det mer i en flickskola.« Det var mer »feminint« än i realskolan, där samundervisningen medförde att stämningen blev mer »rustik«. Flickan skulle fostras till att bli snäll, ordentlig, inte »sticka upp« eller ifrågasätta. Själständighet uppmuntrades inte.

Hurdan var inställningen till kroppen? Flickskolan motiverades från officiellt håll under 1920-talet bl a med flickornas speciella känslighet under puberteten. Karin Johannisson (1995) har visat att denna syn på kvinnan etablerades inom medicinen och psykologin i slutet av 1800-talet. Störningar i flickans biologiska utveckling under denna kritiska period påverkade hennes funktioner både kroppsligt, själsligt och mentalt. Då kvinnans främsta livsuppgift var att föda

barn och bli mor var det viktigt att inte överanstränga henne med studier så att hennes fortplantningsförmåga nedsattes. Hennes energi skulle sparas till moderskapet och kvinnan ansågs därför inte lämplig för intellektuell verksamhet. Motståndet mot kvinnors tillträde till högre utbildning i slutet av 1800-talet men även mot kvinnors rätt till statliga ämbeten på 1920-talet motiverades utifrån detta synsätt. Detta gällde kvinnor inom borgarklassen. Arbetarklassens kvinnor var annorlunda, mer primitiva. De stod på en annan utvecklingsnivå. Detta biologiska synsätt på kvinnan levde kvar under 1920-talet och motiverade särundervisning av flickor. Skolformen byggde på en biologisk utgångspunkt – på grund av den kvinnliga livscykeln, pubertetsperioden, behövde flickor en speciell skolform. Könet var satt i högsäte. Examensfriheten och den lugna studietakten, särdragen för skolformen, hade båda sin grund i flickans »svaghetsperiod« under de känsliga åren. För att inte överanstränga flickan under puberteten behövde hon en speciell skolform där studietakten var lägre än i läroverket. Motiveringarna levde kvar under skolformens hela existens. Den biologiska utgångspunkten och kopplingen mellan könsmodnhet och moderskap är tydlig. Flickornas kroppar var nog annars ganska osynliga i flickskolan men det förekom sexualundervisning under en lektion. Att kropparna var kvinnliga märktes mest under gymnastiklektionerna, då flickorna under menstruationsperioden kunde bli befriade från ämnet. De fick gå fram till läraren och meddela att de hade »laga förfall«.

På det strukturella planet var flickskolans utbildning två år längre än realskolans.

Flickskolan var åttaårig medan realskoleutbildningen var sexårig fram till 1928. Därefter förkortades utbildningarna till sju respektive fem år. Upplevdes studietakten av flickorna som lugn eller pressande? Svaren varierar och får snarast tolkas som uttryck för den individuella begåvningen eller förmågan. Men undervisningen byggde på omfattande läsläsning och ständiga skriftliga prov, det var en »pluggskola«. Även hemarbete under sommarlovet förekom. Prestationskraven var höga.

I målbeskrivningen från 1900-talets början för flickskolan liksom för realskolan stod att den skulle meddela allmän medborgerlig bildning. Den officiella benämningen på avgångsbetyget från flickskolan var normalskolekompetens. Det var ingen examen på samma sätt som realexamen med vilken den brukade jämföras. Normalskolekompetensen hade införts 1909 och diskussionerna kring denna var heta och upprörda. Å ena sidan behövde flickorna någon form av legitimation på sin utbildning när de sökte arbete. Å andra sidan innebar en examen en styrning av undervisningen bort från de pedagogiska ideal som många flickskolor stod för. Den statliga normalskolan för flickor blev den riksläkare som landets flickskolor fick rätta sig efter om de ville ha tillstånd att utfärda betyget. Skolformen hade betoning på de allmänbildande teoretiska ämnena litteraturhistoria, historia, språk. Inriktningen var humanistisk. Många jämförelser har gjorts i utredningar. Sammanfattningsvis och odiskutabelt är att flickskolans undervisning i framför allt språk var mer omfattande än realskolans, medan kursplanerna i de logiska vetenskaperna som matematik och naturvetenskap inte gav samma kunska-

per som realskolans. I de senare ämnena var skillnaderna inte så stora. Många flickskolor utbildade flickorna i slöjd och skolkök. Skolkök ingick inte i realskolans kursplan utan ämnet gav tillsammans med den humanistiska inriktningen flickskolan en speciell profil.

Varför utestängde man flickorna från naturvetenskapliga kunskaper? Varför tränades de inte i logiskt tänkande? Hörde de inte ihop med den kvinnliga naturen? Var orsakssambandet att logik-förnuft kopplades till manlighet och att kvinnlighet förknippades med känsla och oförmåga till logiskt tänkande? Det sägs ofta att kvinnor är mer humanistiska än män men detta påstående får ses som en social och historisk konstruktion. Den gamla manliga lärdoms skolan byggde på humaniora med latin som huvudämne och vid universiteten har studenter och professorer inom humanistiska ämnen varit män. Man kan därför inte säga att humanistiska ämnen är kopplade till ett visst biologiskt kön. Utbildningen är ett led i den genusskapande processen. Ämnen är inte kvinnliga eller manliga i sig men får ett visst genus i en bestämd social och historisk situation. Allmänbildningen var olika för pojkar och flickor. Humaniora har kommit att ingå i vår tids bild av kvinnlighet.

I den kommunala flickskolan infördes nya ämnen, ekonomilära och psykologi. Dessa ämnen förekom som frivilligt tillval i sista årskursen. Husligt arbete hade på andra orter tidigare förekommit i varierande utsträckning. Vid Lindebergska förekom undervisning i detta ämne. 1928 gjordes ämnet obligatoriskt. Flickskolorna kunde även inrätta en praktisk variant eller linje i de två sista årskurserna. I Lund förekom

den praktiska linjen under vissa perioder. Den teoretiska inriktningen var dominerande liksom vid de flesta flickskolor i landet. De »kvinnliga« och praktiska inslagen i utbildningen förstärktes i den kommunala flickskolan.

På arbetsmarknaden verkar flickskole- och realskoleutbildningarna i stort sett ha bedömts som likvärdiga. Endast i något eller några fall har man föredragit den ena eller andra utbildningen. Vid ansökan om inträde till gymnasiet har både normalskolekompetensen och realexamen ansetts ge behörighet, men normalskolekompetensen har behövt kompletteras med tentamen i vissa ämnen, bl a matematik. Sammanfattningsvis kan sägas att det förekom skillnader i läroverkens och flickskolornas utbildningsinriktning. Detta är allmänt känt. Skillnaderna var inte skriande före 1927 men de ökade därefter. Hur var det med innehållet i ämnen? Undervisningens former?

Ordning och kaos

Efter morgonbönen tog ämnesundervisningen vid. När lärarinnan kom in i klassrummet satt flickorna ordentligt i sina bänkar. Läxan förhördes. Undervisningen var sträng. »Vi fick inte säga ett ljud. Och räcka upp handen. Resa oss upp och svara.« Lärarinnan satt i katedern eller gick omkring i klassrummet med pekpinnen. Efter läxförhöret fortsatte lektionen med genomgång av ny läxa. Mönstret var detsamma på alla lektioner. Språkundervisningen var mest monoton. Här gällde att plugga grammatik och lära in glosor.

Hade de glömt bok, kommit för sent, slarvat eller pratat på lektionen blev det an-

märkning i klassliggaren. Upprepade anmärkningar resulterade i varning. På klasskonferenserna gavs varningar för bristande kunskaper och betyg i flit, uppförande och ordning.¹³ Skolans kontroll av eleverna varade inte bara under skoldagen. Flickorna fick inte lov att vara ute efter klockan 9 på kvällen. Då dök en lärare upp och patrullerade. De flickor som inte hade försvunnit eller gömt sig rapporterades och fick anmärkning. Att gå på teater eller restaurang utan målsmans sällskap var heller inte tillåtet. Skolans uppgift var inte bara att utbilda eleverna utan även att fostra.

I klassrummet testade flickorna gränserna och lärarinnornas svagheter. Det var en kamp mellan elev och lärare om tid och rum, mellan kaos och ordning. »Vi tog för oss så gott vi kunde.« »Det var en och annan som stack upp lite grann, odygdigt. Det var mycket spännande.« Formerna för undervisningen i klassrummet, katederundervisningen, läxor och prov och bestraffningar var nog desamma som i andra skolformer. Disciplin, ordning och prestation var honnörsord. Men det var en annan stil i flickskolan, »det var bara kvinnliga lärare, det blev ju en annan...vi hade ingen manlig lärare, så det blev också lite annorlunda. Det var fröken Wollter och det var...det var en annan typ lite, men man trodde naturligt på dem och tyckte det var riktigt och så var man...så stack man inte upp. Man var lydig och snäll och gjorde som fröknarna sa.«

Flickorna själva var kaoselementet, deras natur eller livlighet och skämtlynnne orsaka-

13 Ur klasskonferensprotokoll 1929 vid Lunds fullständiga läroverk för flickor, Stadsarkivet, Lund.

de oordning. Var flickornas busighet ett uppror mot auktoriteterna, ett sätt att skaffa sig utrymme och frihet? Det var vissa som utnyttjade frihetsgraderna, speciellt de som kanske hade lite distans och inte var beroende av lärarnas välvilja, men brott mot regelsystemet straffades ibland rätt hårt. Det var ett repressivt system. Avvikelser från ordningen straffades med anmärkningar i klassloggaren, hemanmärkningar och sänkt ordningsbetyg, vilket verkar ha varit inte helt ovanligt. Ville det sig riktigt illa kunde de bli relegerade, vilket också inträffade. Om en flicka blev gravid under skoltiden blev hon avstängd från undervisningen. Så uppförde sig inte en välartad flicka!

Fanns det emanciperande drag i utbildningen? I flickskolan förekom enskilda arbeten vid något enstaka tillfälle och ett par kvinnor har då uppgivit att de studerat någon känd kvinnlig personlighet. På Lindebergsska hade man också träning i muntligt framträdande, vilket ansågs modernt. I slöjd undervisades flickorna både i handarbete och träslöjd. I skolans årsredogörelser finns uppsatsämnena i svenska dokumenterade. Bland dessa förekommer rubriker med kvinnliga teman. Men självständighet och egna initiativ var inget primärt mål för undervisningen.

Utvecklade flickorna någon motkultur liknande den som Willis har beskrivit i *Fostern till lönearbete* (1977), där eleverna först omedvetet sedan medvetet tar avstånd från den officiella kulturen och skapar en egen, som stöter bort dem från skolans mål och deras egna möjligheter att byta social miljö? Pojkarnas motkultur förstärktes av attityder i föräldrahemmet och på deras arbetsplatser, så att de kom att integreras i samhället

som lönearbetare inom arbetarsektorn. Vad jag snarare kan se är att flickorna integrerades och assimilerades in i den rådande både skolkulturen och en mer övergripande kultur i samhället. Skoltiden tycks ha utgjort en anpassningsprocess. Fanns det utbrytningsförsök? Gaddade flickorna sig samman mot lärarna? Opponerade man sig mot undervisningen? Nej. Enskilda individer bröt mot mönstret, utmanade medvetet reglerna. Det kunde de göra i kraft av sin sociala ställning, sitt oberoende av skolkulturen. Flickorna gav lärare öknamn och var oregerliga på vissa lärares lektioner. De försökte skapa sig makt över klassrummet hos de lärare som inte kunde hålla ordning men denna återställdes snart. »Man fick en viss uppfostran hur man skulle uppföra sig och det var viktigt«.

Undervisningens form och innehållet i de teoretiska ämnena var, sammanfattningsvis, antagligen detsamma som i realskolan. Ordning, disciplin, prestation tillhörde inte enbart den manliga läroverksvärlden. De var grundläggande drag även i flickskolekulturen. Jag menar att de inte speglar specifikt manliga värden utan är element i borgarklassens kultur. Florin/Johansson (1993) har påstått att individualismen var ett annat kännetecken för den manliga läroverkskulturen. På denna punkt är jag mer böjd att hålla med. Prestationen i skolan var naturligtvis individuell, men jag menar att det fanns ett starkt altruistiskt drag i flickskolekulturen, främst emanerande från den kristna etiken.

Vilka kvalifikationer för arbetsmarknaden gav flickskoleutbildningen? Skolämnena gav en bred allmänbildning inom humaniora. Det, som jag tror, likartade innehållet i

både realskolans och flickskolans kurser i t.ex. litteratur och historia, skapade en gemensam borgerlig kanon. Flickan blev bildad. De omfattande kurserna i språk gav goda språkkunskaper, framför allt skriftliga. Det var kommunikativa färdigheter som utvecklades. Men flickskolan uppfostrade även flickorna. De blev välanpassade, ordningsamma och flitiga, pliktmedvetna och självupppoffrande, väluppfostrade och tjänstvilliga.

Vilka »kvalifikationer« för omsorgsarbete i familjen gav flickskolan? Denna undervisning förekom i de praktiska ämnena skolkök och handarbete senare även i psykologi och ekonomilära. Utbildningen för den snävt reproduktiva funktionen utgjorde tidsmässigt ca 1/6 av undervisningstiden. Men flickskoleutbildningen försåg flickorna med ett kulturellt kapital bestående av bildning, en viss stil och uppfostran som gav dem »kvalifikationer« för äktenskap och familj. Flickorna utgjorde en privilegierad grupp. De tillhörde de 10 procenten av en årskull som fick högre utbildning och hade hög status. De var sannolikt attraktiva på äktenskapsmarknaden.

Flickskoleelevernas »livskarriärer«

Livet efter flickskolan – vilken funktion kom utbildningen att fylla? Vidareutbildade de sig efter flickskolan? Kom kvinnorna att arbeta på den öppna arbetsmarknaden eller kom deras huvudsakliga arbete att vara oavlönat omsorgsarbete i familjen? På vilka arbetsmarknader kom de att vara verksamma? Enligt min sammanställning av framtidsplanerna hos landets flickskoleelever 1916-

1952 ville över hälften av flickorna under hela perioden antingen utbilda sig vidare i teoretiska ämnen på högre nivå eller direkt efter skolan skaffa sig ett yrke. 1916 uppgav 1/3 av flickorna att de hade för avsikt att återgå till föräldrahemmet.¹⁴ De senares andel ökade till 1922, då över 48 procent ämnade arbeta i hemmet. Mellan åren 1922 och 1935 sjönk önskemålen om hemarbete kontinuerligt. 1929 var de 30 procent och 1935 19 procent. Utbildningen hade under hela perioden en reproduktiv funktion men den produktiva funktionen var mest frekvent och ökade under perioden. Rangordningen mellan vidare teoretiska studier och förvärvsarbete var emellertid inte konstant. Önskemålen om arbete övervägde och andelen ökade under senare hälften av 1920-talet. Under förra hälften av 1930-talet skedde en markant omsvängning. De flesta ville då studera vidare.

Den arbetsmarknadssektor som flickorna främst sökte sig till under hela perioden var tjänstesektorn, både den offentliga och den privata. Yrken inom handels- och kontorssektorn dominerade. Därefter följde önskemål om arbete inom offentlig sektor. Från början låg tyngdpunkten på offentlig förvaltning, dvs. post och telegraf, för att i början av 1930-talet förskjutas mot sjuk- och barnavård och annat socialt arbete. Arbete inom bank- och försäkringsverksamhet konkurrerade då med post och telegraf om tredje plats.

Läsåret 1916/1917 hade de flesta flickor efter avslutad skolgång önskat sig någon form av vidare studier. I första hand valde de handlegymnasier och andra handelsutbild-

¹⁴ Schänberg, I., *De dubbla budskapen*, s. 86.

ningar, i andra hand sökte de sig till studier i musik, konst och språk. Det allmänna gymnasiet och olika lärarutbildningar kom på tredje respektive fjärde plats. I början av 1920-talet ökade intresset för allmänna gymnasiestudier och olika lärarutbildningar medan intresset för handelsstudier sjönk markant. Från 1930 skedde åter en omsvängning. Intresset för fackutbildning och mer yrkesinriktad utbildning ökade relativt intresset för gymnasier med allmän inriktning. Utbildning vid handelsskolor och lärlings- eller yrkesskolor i nämnd ordning utgjorde flickornas huvudintresse. För flickor med normalskolekompetens innebar flickskoleutbildningen således antingen en förberedelse för vidare teoretiska studier, en yrkesutbildning eller hemarbete.

I Lund gick 40 flickor ut flickskolan med normalskolekompetens 1935. Detta år önskade 20 flickor (50 procent) fortsätta med någon form av studier. Den populäraste vidareutbildningen var i handelsskola eller handelsgymnasium. 13 elever (33 procent) tänkte sig ut på arbetsmarknaden där den absolut övervägande andelen ville arbeta inom sjukvård, barnavård eller annat socialt arbete. 6 flickor tänkte återgå till hemmet (17 procent).¹⁵ En jämförelse visar att Lunda flickornas önskemål väl överensstämde med dem på aggregerad nivå. I landet ville 49 procent ägna sig åt studier, 30 procent åt arbete och 18,8 procent åt hemarbete.

15 Uppgifter hämtade från SÖ:s Statistiska kontors arkiv, band H VI bb:1, Riksarkivet, Stockholm.

Flickskoleutbildningens funktioner

Vilken funktion kom flickskoleutbildningen att fylla för Lundakvinnorna? Utifrån mina intervjuer har jag indelat flickskoleutbildningens funktioner i tre olika kategorier – den reproduktiva, den produktiva och den både produktiva och reproduktiva. För ett par kvinnor kom utbildningen inte att ha någon koppling till arbetsmarknaden, utan utbildningen fyllde en reproduktiv funktion. I teorin är denna funktion enkel att beskriva. Flickan utbildas i skolan, går kanske några kurser i matlagning, gifter sig och blir hemarbetande.

En kvinna gick ett par år efter flickskolan på matlagningskurser och påbörjade studier i maskinskrivning, stenografi och bokföring. »Jag läste och tänkte att nog skulle det bli något«. Studierna avbröts när modern blev sjuk och kvinnan fick vara hemma och passa henne. »Jag var hemma här och skötte huset och sånt där. Det behövde vi. Far var gammal med ju.« Efter ett par år träffade hon sin blivande man och de gifte sig efter ytterligare ett par år. Hon fortsatte omsorgsarbetet i det egna hemmet. Familjen fick tre barn. Hemarbetet var emellertid ingen drönartillvaro. Som prästfru fick hon ta hand om föreningsarbete och gäster. »Jag tycker att jag har arbetat dag och natt ibland. Vi gjorde ju så.« Arbetet som prästfru var oavlönat. »Allt arbete som jag gjorde. Jag fick aldrig ett öre för det. Det ingick att prästen och prästens fru skulle göra det gratis.«

Men de flesta kvinnorna skaffade sig yrkesutbildning. När de gick ut skolan 1935 var de i genomsnitt 18 år gamla. Under de närmaste åren följde en period fylld av akti-

vitet. Det var nu de vidareutbildade sig, förberedde sig för det kommande livet på arbetsmarknaden och sökte sig ut på arbetsmarknaden. De gick längre och kortare kurser i vävning, matlagning och hushållskunskap, åkte utomlands för att bilda sig eller arbeta i familj eller arbetade som praktikanter för att meritera sig för antagning till en yrkesutbildning. Kvinnorna praktiserade som hembiträde, barnsköterska, köksbiträde och arbetade med olika former av husligt arbete i den egna familjen eller i andra familjer.

Yrkesutbildningen kunde vara alltifrån en halvårslång handelsutbildning till en femårig konstnärlig utbildning på Konstfack. I genomsnitt varade yrkesutbildningen i drygt två år. Några kvinnor skaffade sig kontorsutbildning vid något av de många handelsinstituterna och någon tog studenten vid handelsgymnasium. Utbildningstiden varierade här från ett halvt år till ett år. En kvinna utbildade sig till ekonomiföreståndare, en annan till sjukgymnast och en tredje till hushållslärare. Vid sidan om kontorsutbildning var utbildning för sjuksköterskeyrket populärast. Utbildningstiden var där ca 3,5 år.

För 6 kvinnor kom flickskoleutbildningen att fylla en produktiv funktion. De skaffade sig yrkesutbildning efter skolan och arbetade, förutom i ett fall, heltid fram till pensionen. Hälften av dem ingick äktenskap. De har arbetat som sjuksköterska, lärare i teckning och hushållskunskap, som ekonomiföreståndare och med kontorsarbete inom statlig förvaltning. Det har i huvudsak varit arbeten inom den offentliga sektorn.

Yrkena innebar självständiga arbetsuppgifter, ofta i arbetsledande ställning. Men

karriärmöjligheterna inom yrkena har varit begränsade, få och korta. Hierarkin har inneburit antingen en biträdessyssla eller en arbetsledande uppgift. Att arbetet varit omväxlande och självständigt, inneburit nära kontakt med människor eller passat läggning och personlighet har varit det viktigaste i yrket.

Hälften av kvinnorna har ingått äktenskap, men endast en har haft barn. Att under 1940- och 1950-talen förena yrkesarbete med familj var inte omöjligt men dyrt och arbetsamt. De ofrigo kvinnorna finns inom denna kategori. Var det ett val mellan arbete eller familj? »Jag har trivts med mitt arbete och aldrig reflekterat på det och man hade så mycket att göra så man gick helt upp i det.« En annan kvinna valde ett självständigt liv men säger apropå heltidsarbetet: »Jag har ju inte varit gift, så det har jag varit tvungen till.«

Den tredje kategorin består av de kvinnor som fördelat sin tid över livsrytmen mellan både marknadsarbete och hemarbete. Utbildningen har haft både produktiva och reproduktiva funktioner. Dessa kvinnor är 6 stycken. De hade i allmänhet skaffat sig yrkesutbildning och börjat förvärvsarbete heltid innan de gifte sig, i genomsnitt vid 24 års ålder. Giftermålet innebar att de avbröt sitt yrkesliv för att bli hemarbetande. Vid 50 års ålder återfanns de flesta på arbetsmarknaden. De har återgått till det yrke de en gång utbildade sig för. Anledningen till att de återupptog yrket var skilsmässa, makens död eller att barnen vuxit upp. Sin huvudsakliga förankring har de haft i familjen. Förändrade familjeförhållanden har varit den främsta anledningen till att kvinnorna återupptagit sitt yrkesliv. Kvinnornas an-

knytning till marknadsarbete beskriver den M-kurva som Jonung/Persson påvisat i *Hushållsproduktion, marknadsproduktion och jämställdhet* (1990), dvs. en tidig och en sen period av livscykeln ägnas åt förvärvsarbete medan perioden däremellan upptas av oavlönat omsorgsarbete i familjen. Att bli hemarbetande upplevdes av kvinnorna som ett frivilligt val. De har avbrutit sitt yrkesliv när de gift sig, dvs. innan deras barnafödande period inträtt. De har varit gifta med män som haft befattningar som högre tjänstemän inom privat eller offentlig tjänst. Ett par män har varit egna företagare. Kvinnornas inkomster har varit sekundära och deras anknytning till arbetsmarknaden av mindre fast karaktär. Några kvinnor har under lång tid arbetat som medhjälpare i en verksamhet som var mannens, ett mönster från äldres hantverkarfamilj. En betydande andel av kvinnorna hade detta livsmönster, vilket antagligen var nytt. I vilken utsträckning Lundakvinnorna är unika eller delaktiga i mer generellt giltiga kvinnliga livsmönster kan ännu inte besvaras i avsaknad av jämförbara studier.

Valet av utbildning och yrke – några synpunkter

För de Lundakvinnor med borgerlig bakgrund som gick ut flickskolan 1935 fyllde utbildningen således både produktiva och reproduktiva funktioner. En jämförelse med deras mödrars »livskarriärer« visar att Lundakvinnorna hade en starkare anknytning till arbetsmarknaden. Mödrarna hade varit hemarbetande vare sig de haft folkskoleutbildning, flickskoleutbildning eller gått i läroverk. De flesta hade ingen utbild-

ning över den obligatoriska folkskolan. Den familjeideologiska normen inom borgarklassen och könsarbetsdelningen i familjen under 1900-talets första decennier tycks ha luckrats upp under 1940-talet, men fortfarande var kvinnans val antingen-eller eller en fördelning över livscykeln av hemarbete och marknadsarbete.

1930 befann sig enligt folkräkningen ca 900 000 kvinnor över 15 år på den öppna arbetsmarknaden (Jörberg, 1983 och Svensson, 1995). De utgjorde 38 procent av kvinnorna i dessa åldrar. Av dessa arbetade ca 400 000 inom tjänstesektorn. De förvärvsarbetande kvinnorna fördelade sig på följande arbetsmarknader:

Husligt arbete	145 000	100% (andel kvinnor)
Varuhandel	95 000	39,3%
Hotell- och restaurang	46 000	82,7%
Undervisning	35 000	67,9%
Sjukvård	17 300	73,4%
Post och telegraf	16 700	50%
Bank och försäkring	7 700	36%
Samfärdsel	5 600	3,6%
Övr. tjänster (off. förv)	36 000	33,3%

1935 sökte sig Lundakvinnorna till yrken eller arbetsområden med kvinnlig dominans. De utbildade sig inom undervisnings- och sjukvårdsområdena men också inom handels- och kontorsyrkena. De senare var inte kvinnodominerade utom på de lägre posterna (Svensson, 1990). Det var »kvinnoyrken ...andra fanns ju inte att välja mellan om man gick denna vägen«. »Det fanns inte så mycket att välja på. Det fanns inte så många möjligheter /.../ vi kvinnor, vi hade sjuksköterska och sån här kökspiga om jag så får säga och kanske affärsbiträde och kontor eller

nåt sånt.« De sökte sig till traditionella kvinnoyrken. »Vi var väl fyra eller fem som blev det /sjuksköterskor/ och så var det skolkökslärarinnor och sjukgymnaster var det ett par. Men så var det många som satt på kontor, som tog en kontorsutbildning på olika ställen, en satt på tullen och så var det Postgirot i Stockholm som drog väldigt mycket.«

Varför sökte kvinnorna sig till dessa yrkesutbildningar? Några enhetliga och enkla förklaringar finns antagligen inte. Ett vanligt antagande i neoklassisk utbildningsekonomisk teori är lönens betydelse för val av yrke. Man investerar tid och pengar i en utbildning som skall ge ekonomisk avkastning i framtiden. Ingen av kvinnorna nämnde lönen i samband med yrkesvalet, utan på direkt fråga: »Kvinnolöner har aldrig varit något lockande«. »Oh, nej! Den var så dålig, så dålig så det var det inte värt (skratt)«. »Nej, inte det! Lönen var så otroligt låg. Man tror ju inte det«. »Nä, det var yrket som sådant«. Andra motiv och orsaker än lönen var betydelsefulla. Att lönsamhetskriterier inte var betydelsefulla för kvinnorna under denna period visar också deras val av yrke. De valde mellan ett begränsat antal yrken, alla med traditionellt kvinnlig inriktning inom tjänstesektorn. Hade de varit ekonomiskt rationella skulle de valt bland ett brett spektrum av yrken, både kvinnliga och manliga. De manliga yrkena med samma utbildningsbakgrund hade sannolikt högre lön. I allmänhet var männens löner 30 procent högre än kvinnornas inom kontorsyrkena. Varför var kvinnornas valmöjligheter så begränsade? Hade alla kvinnor i stort sett samma intressen? Var det bara en fråga om information? Varför var männens valmöjligheter så många fler? Att enbart förstå kvinnors ut-

bildnings- och yrkesval som individens intresseinriktning menar jag är att bortse från strukturella mönster som har med könet att göra. Kvinnor kategoriseras utifrån sitt kön som kvinnor, de är en enhetlig grupp medan männen är individer, vars förmågor kan utvecklas och komma till sin rätt inom ett yrke. Det som för kvinnor har ansetts gemensamt är barnafödandet och moderskapet. Det förra hör till det biologiska könet medan det senare är en social konstruktion. Betoningen av kvinnans moderskap var en viktig beståndsdel i den borgerliga familjeideologin och könsarbetsdelningen i hemmet, vilket har påverkat både flickskolans kurs- och timplaner och kvinnornas valmöjligheter. Kvinnornas val kännetecknades inte av ekonomisk rationalitet. Var då kvinnorna irrationella? Inom olika forskningsdiscipliner talar man idag om olika rationaliteter. Att se mångas utbildningsval som uttryck för socialisering och omsorgsrationalitet i ett patriarkalt samhälle kan öka förståelsen för en äldre generations kvinnor och uppkomsten och utvecklingen av den könssegregerade arbetsmarknaden.

Avslutning

Undersökningen av flickskolorna i Lund 1916-1935 är del av en mer omfattande studie av flickskolans utveckling under 1900-talet. De aspekter av flickskoleutbildningen som jag belyst i denna artikel är avlänkningsmotivet i samband med kommunaliseringen 1933, skolformens kvalifikationer och flickskolans funktion hos de kvinnor som avslutade sin utbildning 1935.

Integreringen av flickor i den offentliga skolorganisationen 1927 var inte självklar

och entydig. Samtidigt som politikerna gav flickor formellt tillträde till gymnasieutbildning försökte man styra deras val i annan riktning. Flickorna gavs dubbla budskap – utbilda dig gärna men helst i flickskolan. Flickors utbildning formades i ett samspel mellan ekonomiska förhållanden och patriarkala krafter.

Flickskolan utbildade flickorna för både hemmet och arbetsmarknaden. Den hade både reproduktiva och produktiva funktioner. Strukturellt riktade sig skolformen mot arbetsmarknaden för lägre tjänstemän inom privat och offentlig sektor. Utbildningen gav humanistisk bildning och kommunikativa färdigheter men den hade också ett personlighetsdanande och fostrande syfte. I den kommunala flickskolan betonades kvinnans

moderskap och utbildningen för hemmet förstärktes.

Sambanden mellan grundläggande skol- utbildning, yrkesval och »livskarriär« är en komplicerad och successiv process. Några entydiga slutsatser av flickskolans inverkan på flickorna är svåra att dra. Vad jag funnit hittills är att kvinnorna kom att verka på områden dit utbildningen syftade, hemmet och arbetsmarknaden för lägre tjänstemän. De valde kvinnoyrken. Flickskolans kultur under 1920- och 1930-talen var sannolikt del av ett större samhälleligt och borgerligt kulturmönster, där familjeideologi och uppfattningar om kvinnans särart och livsuppgifter påverkade flickorna, vilket i sin tur bidrog till utvecklingen av den könssegregerade arbetsmarknaden.

Referenser

- Dahn, Paul (1936) *Studier rörande den studerande ungdomens geografiska och sociala härkomst*. Lund: Gleerup.
- Ehn, Billy och Löfgren, Orvar (1982) *Kulturanalys. Ett etnologiskt perspektiv*. Lund: LiberFörlag.
- Florin, Christina och Johansson, Ulla (1993) »*Där de härliga lagrarna gro...*« *Kultur, klass och kön i det svenska läroverket 1850–1914*. Kristianstad: Tidens förlag.
- Johannisson, Karin (1995) *Den mörka kontinenten. Kvinnan, medicinen och fin-de-siècle*. Södertälje.
- Jonung, Christina och Persson, Inga (1990) »Hushållsproduktion, marknadsproduktion och jämställdhet«. Bilaga till *Långtidsutredningen 1990*. Stockholm.
- Jörberg, Lennart (1983) *Kvinnan i det svenska industrisamhället*. Lund: Meddelanden från Ekonomisk-historiska institutionen, nr 28.
- Kyle, Gunhild (1972) *Svensk flickskola under 1800-talet*. Göteborg.
- Rönström, Anna (1920) *Tal 1895-1920*. Lund: Gleerups.
- Schånberg, Ingela (1993) *Den kvinnliga utbildningsexpansionen 1916-50. Realskolestadiet*. Lund: Lund Papers in Economic History, no 27.
- Schånberg, Ingela (1995) *De dubbla budskapen. Svensk flickskola 1916-1962*. Licentiatavhandling vid Ekonomisk-historiska institutionen i Lund.
- SOU 1929:33 (1929) Utredning rörande allmänna läroverk för flickor m m. Stockholm.
- Svensson, Lars (1990) *Arbete, löner och kön. En studie av befattningsstruktur och relativa löner i kontorsyrken vid mitten av 1930-talet*. Lund: Lund Papers in Economic History, 3.
- Svensson, Lars (1995) *Closing the Gender Gap. Determinants of Change in the Female-to Male Blue Collar Wage Ratio in Swedish Manufacturing 1913-1990*. Lund: Skrifter utgivna av Ekonomisk-historiska föreningen, vol. LXXI.
- Willis, Paul (1977) *Fostran till lönearbete*. 2 uppl. 1991. Uddevalla.

Summary

Women's education and "life-careers". Girls' schools in Lund during the 1920s and 1930s.

This article is based on an empirical investigation into the special girls' schools in Lund during the 1920s and 1930s. In this local study the educational policy, the qualifications, the culture and the functions of the girls' schools are investigated.

The school reform of 1927 was one step in a protracted process which integrated girls in the public school organization. However, together with the opening of public upper secondary-level for girls the politicians intended to restrict the admission to higher education. One instrument was to give girls' education at a lower level a more "feminine" and practical orientation. Another method was to make girls' education in girls' schools economically more attractive. The former private schools were taken over by the municipalities and the fees were lowered. The girls' schools were used as a diversion mechanism. The restructuring of the school organization in Lund after the school reform shows that the girls' school was used as a means of diversion from higher education. In the Swedish parliament the conservative and anti-feminist tendencies were represented by the Conservatives and the Agrarian Party, but in Lund the changes were carried out by a majority of Social Democrats.

In the girls' schools the girls were qualified for both family life and the labour market. Structurally, this form of school was directed towards the lower segments of the private and public service sector. In the

theoretical subjects the girls were given a general education in the humanities, and the communicative skills were emphasized. However, the girls were also supposed to be formed and brought up well. The girls from the girls' school were refined but also well-adjusted, orderly, hard-working, conscientious, self-sacrificing and helpful. This "cultural capital" was probably valuable on the marriage market.

For the bourgeois women from Lund who finished their education from the girls' school in 1935, three patterns in their "life-careers" have been identified. The first category consists of those who did not further invest in education and/or did not work on the open labour market. The second category did invest in specialized vocational education and worked full-time until retirement. The third category consists of those who alternated between family life and work during their life-cycle. The women invested in traditional female vocational training – e.g. as teachers and health-care workers but also as clerks. The salary was no consideration. Instead, emphasis was to be placed on woman's motherhood which was an important part of the bourgeois family ideology and the gender division of labour in the family. These factors have influenced the curricula of the girls' school and the opportunities for women. The same factors probably contributed to the development of gender division on the labour market.